

УДК 930.25

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/52-1-5>**Анастасія ГРІДИНА,**

orcid.org/0000-0001-5718-9885

аспірантка кафедри історії України та спеціальних історичних дисциплін
Донецького національного університету імені Василя Стуса
(Вінниця, Україна) a.hridina@donnu.edu.ua**ЖІНКИ-ГЕРОЇНИ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ ЗА СПОГАДАМИ СУЧАСНИКІВ**

У даній науковій розвідці розглядається тема висвітлення у мемуарах сучасників ролі жіноцтва у визвольних змаганнях 1917-1921 рр. в боротьбі за державність України. В щоденниках та спогадах мемуаристів містяться біографічні дані про жінок-героїнь, військовий досвід яких в лавах Галицької армії чи Армії УНР нічим не поступався чоловічому. В них розглядаються умови, в яких жінки-військові вели боротьбу та при цьому продовжували своє повсякденне життя. За мемуарами І. Рогатинського, С. Самійленко, В. Сімянцева, С. Шаха, А. Гришина, В. Левицького, О. Вишнівського, М. Вороного, І. Липовецького, Н. Павлюк-Гольяревич, Ю. Магалецького, жінки-військові виконували багато чоловічих функцій в українському суспільстві революційної доби 1917-1921 рр., однак офіційно займали посади «сестер-жалібниць» або партійних діячок. На їхні плечі покладалася робота з освідомлення населення про революцію та її мету, «розвідочна служба», організація жіночого руху, громадського життя в мирний час та допомога військовим частинам під час активних боїв. Мемуаристи свідчать, що українські жінки-героїні мали різний соціальний статус, рівень освіти, але у всіх була одна ідея, мета та бажання – визволити Україну та вибороти її незалежність. За спогадами сучасників, революційні роки стали для українських жінок справжнім випробуванням, з якого вони вийшли в найкращому світлі – патріотки з чіткою громадянською позицією, які вміли і воювати, і гоїти рани. В цій статті зроблено аналіз мемуарів про життя і здобутки в Українській революції Н. Крагавицької, С. Ярошинської, М. Фесак, І. Шмегельської-Кльмкевич, М. Кривівни, С. Харченко, Н. Ковальчук, О. Бондаренкової, Х. Сушко, Г. Совачової, Х. Кононенко. Комплексний аналіз обраних джерел особового походження здійснений автором статті в контексті дослідження ролі жінок-героїнь в період національно-визвольних змагань вперше та може бути використаний фахівцями джерелознавчої галузі історії Української революції 1917–1921 рр., зокрема спеціалістами з мемуаристики.

Ключові слова: мемуари, спогади, Українська революція, жіноча історія, національно-визвольна боротьба 1917-1921 рр., жінка на війні, українська державність.

Anastasiia HRIDINA,

orcid.org/0000-0001-5718-9885

Graduate Student at the Department of History of Ukraine and Special Historical Disciplines
Vasyl Stus Donetsk National University
(Vinnytsia, Ukraine) a.hridina@donnu.edu.ua**WOMEN-HEROINES OF THE UKRAINIAN REVOLUTION ACCORDING
TO THE MEMORIES OF CONTEMPORARIES**

This scientific investigation considers the topic of coverage in the memoirs of contemporaries of the role of women in the liberation struggle of 1917-1921 in the struggle for statehood of Ukraine. The diaries and memoirs of the memoirists contain biographical data on women-heroines, whose military experience in the ranks of the Galician Army or the Army of the Ukrainian People's Republic was not inferior to that of men. They examine the conditions in which women soldiers fought and continued their daily lives. According to the memoirs of I. Rohatynsky, S. Samylenko, V. Simyantsev, S. Shah, A. Grishin, V. Levitsky, O. Vyshnivsky, M. Voronoi, I. Lypovetsky, N. Pavlyukh-Golyarevich, Y. Magalevsky, military women performed many male functions in the Ukrainian society of the revolutionary era of 1917- In 1921, however, they officially held the positions of "mourning sisters" or party activists. They were responsible for raising public awareness of the revolution and its purpose, "intelligence service", organization of the women's movement, public life in peacetime and assistance to military units during active hostilities. Memoirs testify that Ukrainian women-heroines had different social status, level of education, but they all had one idea, goal and desire - to liberate Ukraine and win its independence. According to the recollections of contemporaries, the revolutionary years became a real ordeal for Ukrainian women, from which they emerged in the best light - patriots with a clear civil position, who knew how to fight and heal wounds. This article analyzes the memoirs of life in the achievements of the Ukrainian Revolution N. Kragavyt'ska, S. Yaroshyn'ska, M. Fesak, I. Shmegelska-Klymkevych, M. Kryvivna, S. Kharchenko, N. Kovalchuk, O. Bondarenkova, H. Sushko, G. Sovachova, H. Kononenko. A comprehensive analysis of selected sources of personal origin was made by the author in the context of studying the role of women heroines during the national liberation struggle for the first time and can be used by sources in the history of the Ukrainian Revolution of 1917-1921, including memoirs.

Key words: memoirs, memoirs, Ukrainian revolution, women's history, national liberation struggle of 1917-1921, woman at war, Ukrainian statehood.

Постановка проблеми. В контексті дослідження історії Української революції висвітлено велику кількість питань в різних аспектах, в тому числі і джерелознавчому. Проте роль жінок в подіях національно-визвольних змагань 1917-1921 рр. висвітлюється фрагментами, і мова йде лише про тих, чий імена були на слуху, або пов'язані з регаліями їхніх відомих чоловіків. Так, є чимало наукових розвідок про жінок-урядовиць, депутаток, секретарок, перекладачок, стенографісток (Онiщенко, 2008). Але ж в період боротьби українців за власну державність жінки активно залучалися у військову справу, вони були справжніми революціонерками-воячками, які «умирали на полі бою, вмирали на льохах денікінських контррозвідок, в льохах чрезвычайок» (Пеньковська, 1939: 8). Досліджувати роль жіноцтва в контексті революційних перетворень в умовах української сучасності надзвичайно актуально. Важливо віднаходити імена жінок та досліджувати їхній внесок в найбільший національний і соціальний зрив першої чверті ХХ ст. Потужним інформаційним матеріалом для дослідження цього питання є мемуарна література, яку залишали після себе самі жінки-героїні, а також їх сучасники і очевидці подій 1917-1921 рр. В спогадах та щоденниках описується побут, щоденні справи та заняття жінок-воячок, їх емоційний стан та світогляд, ставлення оточуючих до них. В мемуарах розкривається макросвіт національно-визвольних змагань 1917-1921 рр., який впливав і на мікросвіт жінок-революціонерок, тому пов'язані з ними події доречно висвітлювати через погляд на них конкретних людей – сучасників і очевидців Української революції.

Аналіз досліджень. Тема жінок-воячок та революціонерок набуває популярності в українській історіографії, про що свідчать публікації О. Бежук (Бежук, 2006), М. Дядюк (Дядюк, 2011), О. Кісь (Кісь, 2012), Т. Орлової (Орлова, 2008), М. Гавришко (Гавришко, 2015), О. Онiщенко (Онiщенко, 2008), Р. Голика (Голик, 2014), О. Павлишина (Павлишин, 2016). В цих роботах висвітлюється активна участь жінок в національно-визвольному русі, робляться спроби відшукати зв'язок між діяльністю воячок на фронті та в тилу, порівнюються чоловічий та жіночий досвід в Українській революції. Дослідження мемуарної літератури як одного з джерел про історію жінок-героїнь здійснила в своїх наукових розвідках М. Байдак (Байдак, 2018). Р. Коваль зібрав в монографії «Жінки у Визвольній війні: Історії, біографії, спогади. 1917-1930» уривки мемуарів сестер-милосердя, а також спогади про них сучасників (Коваль, 2020).

Комплексне дослідження ролі жінок-героїнь Української революції на основі мемуарної літератури здійснюється вперше в даній науковій розвідці.

Мета статті – проаналізувати мемуарну літературу сучасників та очевидців подій 1917-1921 рр. на предмет висвітлення в ній ролі жінок-героїнь, які брали участь у військовій справі та розбудовували українську державність.

Виклад основного матеріалу. В дослідження залучено 17 мемуарних творів про відомих і невідомих видатних жінок-воячок та революціонерок доби 1917-1921 рр.: Н. Крагавицьку С. Ярошинську, М. Фесак, І. Шмегельську-Клименевич, М. Кривівну, С. Харченко, Н. Ковальчук, О. Бондаренкову, Х. Сушко, Г. Совачову, Х. Кононенко. В науковій літературі рідко або зовсім не зустрічаються згадки про обраних жінок, які «в революції, в боях за волю під стінами тюремних мурів проливали свою кров за краще завтра Нації» (Пеньковська, 1939: 8). Р. Коваль зазначає, що основним завданням істориків-джерелознавців має бути збір та збереження спогадів про них, бо «складається враження, що вони не брали участі в найбільшому національному і соціальному зриві нашого народу» (Коваль, 2020: 10). В своїй роботі «Жінки у Визвольній війні: Історії, біографії, спогади. 1917-1930» Р. Коваль вперше опублікував чимало спогадів та уривків щоденників про жінок-героїнь Української революції (Коваль, 2020). Зокрема це мемуари українського партизана та воїна УПА І. Рогатинського, підполковника Армії УНР С. Самійленка, сотника Армії УНР В. Сімянцева, діяча «Просвіти» і українського педагога С. Шаха, повстанця-зеленівця А. Гришина, військового В. Левицького, полковника Армії УНР О. Вишнівського, українського письменника М. Вороного, сотника Армії УНР І. Липовецького, пластунки Н. Павлюх-Голяревич, українського громадського діяча і живописця Ю. Магалецького та начальника штабу 1-ї Української Дивізії військ Центральної Ради, підполковника Армії УНР М. Середи.

Окремими виданнями представлені спогади українського правника, політика, громадського діяча Є. Олесницького (Олесницький, 2011), українського педагога, організатора, фундатора, теоретика і практика української національної фізичної культури І. Боберського (Боберський, 2003), священника УГКЦ О. Бобикевича (Бобикевич, 2000), українського громадського і політичного діяча, письменника, журналіста, публіциста О. Назарука (Назарук, 1916), угорського письменника і драматурга Ф. Мольнара (Мольнар, 1967), українського громадсько-політичного і культурного

діяча, поета і перекладача О. Навроцького (Навроцький, 1933). В цих мемуарах подаються свідчення про діяльність жінок-героїнь в контексті громадського, а також сімейного життя.

Почнемо аналіз ролі жінок-героїнь в Українській революції в спогадах підполковника Армії УНР С. Самійленка. Уривок мемуарів, взятий до аналізу, опублікований у вищезгаданій роботі Р. Ковалю (Коваль, 2020: 127-128). В них автор згадує перший бій з більшовиками біля Лубень. Під час більшовицького обстрілу українська жінка, «вбрана у вояцьку шинель», імені і прізвища якої С. Самійленко не зазначив, під'їжджала на фуру до українських поранених і «під великим вогнем допомагала їм залізти на фуру, а той просто, втягала на віз» (Коваль, 2020: 127). Своє захоплення цим видовищем мемуарист проявив такими словами: «Ми просто остовпіли» (Коваль, 2020: 127). Пізніше після бою С. Самійленко зустрів ту дівчину, і виявилось, що вона була звичайною студенткою-медичкою із Києва. Запитавши її, чи усвідомлює вона, на яку небезпеку себе наражає, знаходячись на полі бою, вона відповіла: «В такім випадку і вмерти варто. Відразу б на небо взяли за Україну» (Коваль, 2020: 128). Цей уривок засвідчує, що українські дівчата без військового і медичного досвіду, ціною власного життя рятували військових, бо прагнули вберегти Україну від більшовицького зла.

Про іншу безіменну «Польову Красуню» згадує у споминах сотник Армії УНР В. Сімянцев. Вперше його мемуари були опубліковані в Філадельфії в 1976 р. (Сімянцев, 1976). Мемуарист зафіксував особливість буденного життя звичайних українок, які вели домашнє господарство та завжди були напоготові давати відсіч ворогу, що засвідчує їх сміливість та хоробрість. Під час відступу від Лозової, яку в січні 1919 р. зайняли більшовики, В. Сімянцев заїхав до одного з господарств біля Новомосковського, де натрапив на «молодицю до 20 років», у якої «з-під хустки блищить колодочка нагана» (Сімянцев, 1976: 69).

Про молодих студенток і семінаристок, про яких не згадує історія, пише в мемуарах український партизан та воїн УПА І. Рогатинський. Вперше його спогади були опубліковані в альманасі «Червона Калина» за 1931 р. (Рогатинський, 1931). Автор описував напад більшовиків на Глухів, що стався 6 березня 1918 р., відзначаючи, що на полі бою було чимало поранених, які «стікали кров'ю», а місцевий санітарний відділ, за споминами воїна, «заховався Бог вість куди, боячись помсти червоних» (Рогатинський, 1931: 15). І саме в таких жакливих обставинах боролися за життя

українських військових дві юні санітарки – Ніна Крагавицька та Соня Ярошинська. Про цих дівчат більше не згадується в інших мемуарах, тому що вони загинули вночі того ж дня через різанину, що влаштували червоні, вдершись у Глухів. Як зазначає в кінці своїх споминів про той день І. Рогатинський: «Нехай бодай ця невеличка згадка очевидця, який був тоді в Глухові як австрійський полонений, вшанує пам'ять тих двох мучениць за волю України» (Рогатинський, 1931: 15).

В Календарі Червоної калини в 1924 р. були опубліковані спогади діяча «Просвіти», українського педагога С. Шаха, який був свідком воєнної кампанії під Львовом (Шах, 1924). В них мемуарист зазначив, що в цей час «величезну прислугу віддавали українській армії місцеві жінки – селянки і інтелігентки» (Шах, 1924: 62). Саме так він запам'ятав українок в березні 1919 р. під час наступу на Великополе під Городком: «жінки переходили позицію, жінки організували кухні для сотень, що стояли в їхньому селі, жінки пекли у своїх печах хліб для свого війська, пражили жито на каву, жінки творили в разі потреби першу поміч для ранених стрільців, навіть брали кріс у руки та йшли до наступу» (Шах, 1924: 60). Особливо запам'яталася мемуаристу «20-ти літня учителька» І. Шмігельська-Климкевич, яка «перейшла цілу воєнну кампанію – від заняття Львова аж до польської неволі в 1920 р., яка перейшла всі зримі та незримі скрижалі незавидної долі Галицької Української Армії» (Шах, 1924: 60). Згадує мемуарист також і її подружку М. Махницьку, яка єдина погодилася на службу в Загоні ім.Гонти, куди І. Шмігельська-Климкевич самостійно закликала сестер. За спогадами С. Шаха, І. Шмігельська-Климкевич була санітарним шефом 1 куреня Х бригади й корпусу УГА, де вона самостійно проводила медогляди, «рїшала, кого післати до шпиталю, а кого звільнити від служби, сама проводила перші найконечніші операції» (Шах, 1924: 61). Із захопленням С. Шах згадує про І. Шмігельську-Климкевич, називаючи її «пані», коли вона перейшла на ворожий бік під хоругвою червоного хреста, щоб отримати дозвіл витягати потоплених в березні 1919 р. у багнах коло Городка українських стрільців: «сіла п.Ірина на коня поплила конем на середину і лапала плаваючи тіла, щоби видістати своїх» (Шах, 1924: 62). В той день І. Шмігельська-Климкевич ледь не померла, але завдяки її героїчному вчинку «перевезених потоплених стрільців поховано з великою військовою парадом в братській могилі в Бургалю» (Шах, 1924: 62).

Повстанець А. Гришин залишив мемуари про доктора Х. Сушко. Вони були опубліковані вперше

в Торонто в 1967 р. у виданні «Дороговказ: орган вояцької думки і чину» (Гришин, 1967). Він згадує, що вона брала участь в боях перед Пергою в 1920 р., де отримала поранення в хребет, коли перепроварила пораненого козака на інший берег річки. Не дивлячись на поранення, Х. Сушко продовжувала лікарську діяльність: «Приходила вона з допомогою всім, де і чим лише могла» (Гришин, 1967: 23). Завдяки діяльності Х. Сушко, як про неї згадує А. Гришин, в шпиталях з'являлися додаткові харчі для хворих від Бритійської місії, в яку вона входила. Українським військовим, які отримали інвалідність в результаті бойових дій, Х. Сушко виборолла пенсії, які за розміром дорівнювали польським. Як зазначає А. Гришин, солдати відносились до лікарки «за її сестринну опіку» з великою вдячністю та пошаною (Гришин, 1967: 23). Про цю ж героїню-воячку згадує письменник М. Вороний в мемуарах, що опубліковані в збірці спогадів Р. Ковалю (Коваль, 2020: 186-189). Письменник підкреслює, що «пані Сушко визначалася цілковитою відданістю справі і визначним героїзмом» (Коваль, 2020: 187). Також він називає її «мученицею-героїнею», бо вона перенесла катування в більшовицькому полоні, йшла в перших рядах війська під кулі, діставала тяжкі рани, контузії і терпіла надлюдські муки операцій. Проте, як пише М. Вороний, Х. Сушко ніколи не виглядала, як мучениця, а тільки як героїня, «що сяяла духовною і фізичною силою» (Коваль, 2020: 188). Мемуарист зазначає, що поряд з нею почував себе під її впливом і владою. Отримавши важке поранення, знаходячись в шпиталі, де навідував її М. Вороний, Х. Сушко «своєю бадьорістю оздоровлювала душу наче добрим вином, напувала своєю щирою мовою, наче пахощами» (Коваль, 2020: 188). За таку внутрішню силу і завжди позитивний настрій Х. Сушко серед січових стрільців називали, як згадує М. Хвильовий, «пані-зірка». З притаманною для мовлення письменника художністю він описує зовнішність Х. Сушко, зазначаючи, що у неї було овальне біле лице, чисте чоло «з легко випнятими на боках його опуклостями, що свідчать про силу розуму», чорні брови, «глибокі як море, повні сонячного проміння, ласкаві карі очі» (Коваль, 2020: 188). За таку зовнішність М. Вороний прозвав Х. Сушко «Дочкою моря і сонця».

Учасник Чортківської офензиви, вояк УГА В. Левицький залишив спогади про жіноцтво в Українському визвольному русі у виданні «Дороговказ: орган вояцької думки і чину» в Торонто в 1964 р. (Левицький, 1964). Мемуарист згадує, як вперше побачив «чоту з 16 дівчат-козачок», та

яке враження це справило на нього. Це сталося в Окремому залізному загоні УНР в Кам'янці. В. Левицький зазначає, що коменданткою тої чоти була М. Крива (Кривівна) «висока, грубенька, ділова, мила й енергійна дівчина-старшина, що не знала переливок у військовій службі» (Левицький, 1964: 7). В. Левицький згадує, що М. Кривівна мала військовий, подібний на чоловічий голос, з нею серед козачок «не було жартів», і це додавало їй, як зазначає мемуарист, «містичного чару-приваби» (Левицький, 1964: 7). В. Левицький пише, що молоденьких старшин «жіноча армія» дуже цікавила «зі зрозумілих причин», а також через вольовий дух, високоморальність кожної козачки та надзвичайну дисциплінованість: «це були дівчата ідейні, які покинули батьківський дім і на поклик нашого уряду пішли добровольцями в армію боронити свою ближчу батьківщину» (Левицький, 1964: 7). Відзначає мемуарист також факт відважності козачок в бою, а висловом, який ті часто використовували в боях, назвав свої спогади: «Ми, українські козачки-добровольці, знаємо за що воюємо: за Україну!» (Левицький, 1964: 8).

Полковник Армії УНР О. Вишнівський залишив спогади про сестру-жалібницю С. Харченко, які були опубліковані у виданні «Голос Комбатанта» в Нью-Йорку в 1959 р. (Вишнівський, 1959). З добром та ніжністю він пише про неї «Наша Світланка», бо козаки її дуже любили за надзвичайну відвагу, нервову опанування та сердечність. О. Вишнівський, відмічає в споминах, що зовні С. Харченко більше нагадувала «молоденького козака-пацана, ніж дівчину, й тим більш полкового лікаря» (Вишнівський, 1959: 5). Вона була невисока, струнка, завжди усміхнена світло-волоса та блакитноока дівчина 22-23 років. Мемуарист пише, що вже під час навчання на медичному факультеті Київського університету С. Харченко рвалася до активного визвольного чину: «їй було ні до студій, ні до нареченого, їй потрібно було на дієвий фронт» (Вишнівський, 1959: 5). В грудні 1918 р., як згадує О. Вишнівський, С. Харченко зарахували до 1-го полку Синьої дивізії другим помічником полкового лікаря, в якому вона залишалася служити аж до кінця свого життя. Мемуарист зазначає, що медичного диплома С. Харченко так і не отримала, але виявляла «небуденні фахові знання й здібності» (Вишнівський, 1959: 6). В споминах О. Вишнівський залишив згадку про героїчну загибель молодої лікарки, яка намагалася власноруч вийти з оточення більшовиків, куди потрапила, повертаючись з м.Піщан в штаб дивізії: «Швидким рухом забила найближчого червоноармійця, що загороджував їй дорогу, стрілом із револьвера, дала

коневі остроги й намагалася врятувати своє життя кар'єром. Але задарма. Цілий град куль звалив її з коня» (Вишнівський, 1959: 6). О. Вишнівський підкреслює, що «Світланка» могла врятувати собі життя, піддавшись ворогу, але пішла у вічність на полі бою вірною донькою України.

Сотник Армії УНР І. Липовецький залишив спогади про зв'язкову та розвідницю в Армії УНР Н. Ковальчук. Вони були опубліковані у виданні «Дороговказ: орган вояцької думки і чину» в Торонто в 1966 р. (Липовецький, 1966). Мемуарист згадує про Н. Ковальчук, що вона була розумна, «інтуїтивно відчувала, які саме інформації можуть бути цікавими і придатними до використання» (Липовецький, 1966: 12). Дівчина розвідувала, де саме знаходяться радянські війська, знаходила важливі документи і приносила їх в штаб. Окрім цього, як згадує І. Липовецький, Н. Ковальчук безкоштовно для ідеї і Українського народу «виконувала і ті завдання, які час від часу давав їй Повстансько-партизанський штаб генерала Юрка Тютюнника» (Липовецький, 1966: 13). Н. Ковальчук вбили більшовики, і, за спогадами І. Липовецького, «вона спокійно прийняла смерть, як героїня» (Липовецький, 1966: 13).

Пластунка Н. Павлюх-Горевич згадує в споминах про сестру-жалібницю Г. Совачеву, яка опікувалася пластунським табором, де перебувала авторка. Мемуари опубліковані в збірці Р. Ковалю «Жінки у Визвольній війні. Історії, біографії, спогади. 1917–1930» (Коваль, 200: 202–203). Н. Павлюх-Горевич пише, що Г. Совачева пережила чотирикутний смерті, і з початком революції «допомагала освідомлювати вояків і формувати з них перші частини української армії» (Коваль, 200: 203). Зазначає мемуаристка, що всі пластунки дуже любили Г. Совачеву за її добру душу і гарне ставлення. Жінку сприймали як опікуна та шанували її досвід, пережитий в період Української революції.

Український громадський діяч і живописець Ю. Магалецький опублікував свої мемуари в Календарі Червоної калини на 1929 р. Вони присвячувалися молодій дівчині В. Бабенко (Магалецький, 1928). Мемуарист згадує, що В. Бабенко

вступила до повстанчої організації Катеринославщини в 1918 р. в ролі розвідниці. На той час дівчина була гімназисткою Весело-Тернівської гімназії. Протягом трьох років вона допомагала досвідченим розвідникам, але ніколи не полишала свого села, а в 1921 р, коли були часи «воюючого комунізму на Україні, коли всевладно панувала Чека», вона взяла на себе доручення організації і відправилася до уряду. Не дивлячись на складність завдання, молоденька дівчина, як називає її Ю. Магалецький, виконала його: «треба було просто дивуватись, скільки в неї відваги, сміливості та самопожертви» (Магалецький, 1928: 12). В. Бабенко знала багато таємниць, і, потрапивши в катівню до більшовиків, пережила багато «страшених мук», бо вони намагалися видобути у неї всю відому їй інформацію: «Скінчила на муках, забираючи повірені їй таємниці із собою до гробу» (Магалецький, 1928: 12).

Висновки. Аналіз мемуарів сучасників Української революції виявив, що в цій історичній події важливу роль відігравали жінки, які брали активну участь у всіх процесах, що відбувалися в тогочасному суспільстві. Основну увагу в розвідці присвячено жінкам, які проявили себе справжніми вояками, розвідницями, лікарями і медсестрами. Джерела особового походження, як ніякі інші, передають емоційне сприйняття авторами героїчних вчинків, які чинили молоді дівчата, вступаючи до лав військових чи в санітарні відділи. Мемуаристи згадують тих, кого знали особисто, з ким спілкувалися або працювали на одному тлі. Авторі спогадів пишуть, що жінки революційної доби були вірними доньками України, тому без роздумів готові були сумлінно служити їй та платити за волю і гідність українців власним життям. З мемуарів видно, що українське суспільство революційної доби не сприймало представниць «другої статі» у військових лавах, але побратими по зброї ставилися до них з великою повагою. Також зазначається, що не всім жінкам-героїням вдалося вижити, більшість гинула в ході виконання бойових завдань на полі бою. Але всі вони здійснили вагомий внесок в розгортання Української революції своєю допомогою на фронті та в шпиталях.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Байдак М.С. Жінка в умовах війни у світлі повсякденних практик (на матеріалах Галичини 1914–1921 рр.): автореферат дис. ... канд. іст. наук. Львів, 2018. 20 с.
2. Бежук О. Жінки в легіоні Українських Січових Стрільців. Січові стрільці – нев'януча слава галицько-українського відродження. Матеріали науково-практичної конференції. Стрий, 2006. С. 86–92.
3. Вишнівський О. «Наша Світланка». Голос Комбатанта. Нью-Йорк. 1959. Ч.4(10). С.5–6.
4. Гавришко М. Лицарка Бронзового хреста заслуги УПА: до 100-річчя Юлії Ганушак. *Дрогобицький краєзнавчий збірник*. Дрогобич, 2015. Вип. 17–18. С. 308–315.

5. Голик Р. Між емансипацією й народною традицією: стереотипи та повсякденне життя на сторінках львівської періодики 20–30 рр. *Народознавчі зошити. Серія історична*. 2014. № 1. С. 29–37
6. Гришин А. Світлий пам'яті д-ра Христини Сушко. *Дороговказ: орган вояцької думки і чину*. Торонто, 1967. Ч.14-15. С.23.
7. Дядюк М. Український жіночий рух у міжвоєнній Галичині: між гендерною ідентичністю та національною заангажованістю. Львів, 2011. 368 с
8. Кісь О. Жіноча історія як напрям історичних досліджень: становлення феміністичної методології. *Український історичний журнал*. Київ, 2012. № 2. Березень-квітень. С. 159–173.
9. Коваль Р. «Жінки у Визвольній війні. Історії, біографії, спогади. 1917–1930». Київ: Видавництво Марка Мельника, Історичний клуб «Холодний Яр». 2020. 432 с.
10. Левицький В. «Знаємо, за що воюємо: за Україну!» (Дівоча чота в Дієвій Армії УНР). *Дороговказ: орган вояцької думки і чину*. Торонто, 1964. Ч.1-2. С.6-8.
11. Липовецький І. Надя Ковальчук. *Дороговказ: орган вояцької думки і чину*. Торонто, 1966. Ч.10 (29). С.12-13.
12. Магалецький Ю. Віра Бабенко. *Календар Червоної калини на 1929 рік*. Львів-Київ, 1928. С.12.
13. Оніщенко О.В. Жінки в суспільнополітичному житті України. 1917 рік: дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01. Київ, 2008. 184 с.
14. Орлова Т. Війни ХХ століття і українське жіноцтво у дзеркалі історіографії. *Сторінки історії: збірних наукових праць*. 2008. Вип. 27. С. 136–144.
15. Павлишин О. Емансипація жінки-селянки в роки Першої світової війни. «Бабська революція» 1918 р. у Східній Галичині. *Україна модерна*. 2016. Ч. 23: Перша світова: українська перспектива. С. 152–170.
16. Пеньківська М. Українська жінка в огні революції. *Жінки у Визвольній війні. Історії, біографії, спогади. 1917–1930*. Київ: Видавництво Марка Мельника, Історичний клуб «Холодний Яр». 2020. С.8-9.
17. Рогатинський І. Сестри санітарки Ніна Крагавицька і Соня Ярошинська серед граду куль несуть допомогу раненим козакам. *Історичний календар-альманах Червоної Калини на 1931 рік*. Львів. С.15.
18. Сімянцев В. Роки козакування. 1917-1923. Спогади. Філадельфія, 1976. С.69-72.
19. Шах С. Санітарний шеф Козацького Загону ім. Гонти (нарис на основі воєнного записничка). *Календар Червоної калини на 1925*. Львів-Київ. 1924. С.60-62.

REFERENCES

1. Baidak M.S. Zhinka v umovakh viiny u svitli povsiakdennykh praktyk (na materialakh Halychyny 1914-1921 rr.) [A woman in the conditions of war in the light of everyday practices (based on the materials of Halychyna 1914-1921)]: avtoreferat dys. ... kand. ist. nauk. Lviv, 2018. 20 s. [in Ukrainian].
2. Bezruk O. Zhinky v lehioni Ukrainykh Sichovykh Striltsiv. Sichovi striltsi – neviianucha slava halytsko-ukrainskoho vidrodzhennia [Women in the Legion of Ukrainian Sich Rifleman. The Sich rifleman are the eternal glory of the Khalit-Ukrainian revival]. *Materialy naukovykh-praktychnykh konferentsii*. Stryi, 2006. S. 86–92. [in Ukrainian].
3. Vyshnivskiy O. «Nasha Svitlanka». Holos Kombatanta ["Our Svetlanka". Voice of the Combatant]. Niu-York. 1959. Ch.4(10). S.5-6. [in Ukrainian].
4. Havryshko M. Lytsarka Bronzovoho khresta zasluhy UPA: do 100-richchia Yulii Hanushchak [Knight of the Bronze Cross of Merit of the UPA: to Yulia Hanushchak's 100th birthday]. *Drohobyskyi kraieznavchyi zbirnyk*. Drohobych, 2015. Vyp. 17–18. S. 308–315. [in Ukrainian].
5. Holyk R. Mizh emansypatsiieiu y narodnoiu tradytsiieiu: stereotypy ta povsiakdenne zhyttia na storinkakh Lvivskoi periodyky 20–30 rr [Between emancipation and folk tradition: stereotypes and everyday life on the pages of Lviv periodicals in the 20s and 30s]. *Narodoznavchi zoshyty. Serii i storychna*. 2014. № 1. S. 29–37. [in Ukrainian].
6. Hryshyn A. Svitlii pamiati d-ra Khrystyny Sushko [In memory of Dr. Khrystyna Sushko]. *Dorohovkaz: orhan voiatskoi dumky i chynu*. Toronto, 1967. Ch.14-15. S.23. [in Ukrainian].
7. Diadiuk M. Ukrainyky zhinochy i rukh u mizhvoienii Halychyni: mizh hendernoiu identychnistiu ta natsionalnoiu zaanhazhovanistiu [The Ukrainian women's movement in interwar Halychyna: between gender identity and national commitment]. Lviv, 2011. 368 s. [in Ukrainian].
8. Kis O. Zhinocha istoriia yak napriam istorychnykh doslidzhen: stanovlennia feministychnoi metodolohii [Women's history as a direction of historical research: the formation of feminist methodology]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*. Kyiv, 2012. № 2. Berezen-kviten. S. 159–173. [in Ukrainian].
9. Koval R. «Zhinky u Vyzvolnii viini. Istorii, biohrafii, spohady. 1917–1930» ["Women in the Liberation War. Stories, biographies, memories. 1917–1930"]. Kyiv: Vydavnytstvo Marka Melnyka, Istorychnyi klub «Kholodnyi Yar». 2020. 432 s. [in Ukrainian].
10. Levytskyi V. «Znaiemo, za shcho voiuemo: za Ukrainu!» (Divocha chota v Diievii Armii UNR) ["We know what we are fighting for: for Ukraine!" (Girls' troupe in the Division of the Army of the Ukrainian People's Republic)]. *Dorohovkaz: orhan voiatskoi dumky i chynu*. Toronto. 1964. Ch.1-2. S.6-8. [in Ukrainian].
11. Lypovetskyi I. Nadia Kovalchuk [Nadia Kovalchuk]. *Dorohovkaz: orhan voiatskoi dumky i chynu*. Toronto, 1966. Ch.10 (29). S.12-13. [in Ukrainian].
12. Mahalevskiy Yu. Vira Babenko [Vera Babenko]. *Kalendar Chervonoii kalyny na 1929 rik*. Lviv-Kyiv, 1928. S.12. [in Ukrainian].
13. Onishchenko O.V. Zhinky v suspilnopolitychnomu zhytti Ukrainy. 1917 rik [Women in the socio-political life of Ukraine. 1917 year]: dys. ... kand. ist. nauk: 07.00.01. Kyiv, 2008. 184 s. [in Ukrainian].

-
14. Orlova T. Viiny KhKh stolittia i ukrainske zhinotstvo u dzerkali istoriohrafii [Wars of the 20th century and Ukrainian women in the mirror of historiography]. *Storinky istorii: zbirnykh naukovykh prats.* 2008. Vyp. 27. S. 136–144. [in Ukrainian].
15. Pavlyshyn O. Emansypatsiia zhinky-selianky v roky Pershoi svitovoi viiny. «Babska revoliutsiia» 1918 r. u Skhidnii Halychyni [Emancipation of a peasant woman during the First World War. "Bab Revolution" of 1918 in Eastern Khalychyna]. *Ukraina moderna.* 2016. Ch. 23: Persha svitova: ukrainska perspektyva. S. 152–170. [in Ukrainian].
16. Penkovska M. Ukrainska zhinka v ohni revoliutsii. Zhinky u Vyzvolnii viini. Istorii, biohrafii, spohady. 1917–1930 [Ukrainian woman in the fire of revolution. Women in the War of Liberation. Stories, biographies, memories. 1917–1930]. Kyiv: Vydavnytstvo Marka Melnyka, Istorychnyi klub «Kholodnyi Yar». 2020. S.8-9. [in Ukrainian].
17. Rohatynskyi I. Sestry sanitarky Nina Krahavytska i Sonia Yaroshynska sered hradu kul nesut dopomohu ranenym kozakam [Nurse nurses Nina Kragavitska and Sonya Yaroshynska help wounded Cossacks amid a hail of bullets]. *Istorychnyi kaliendar-almanakh Chervonoï Kalyny na 1931 rik.* Lviv. S.15. [in Ukrainian].
18. Simiantsev V. Roky kozakuvannia. 1917-1923. Spohady [The year of the Cossacks. 1917-1923. Memoirs]. Filadelfia, 1976. S.69-72. [in Ukrainian].
19. Shakh S. Sanitarnyi shef Kozatskoho Zahonu im. Honty (narys na osnovi voiennoho zapysnychka) [The sanitary chief of the Cossack Detachment named after Shingles (essay based on a military notebook)]. *Kalendar Chervonoï kalyna na 1925.* Lviv-Kyiv. 1924. S.60-62. [in Ukrainian].